

PAPER DETAILS

TITLE: GÜNEY AFRIKA'DA BİR OSMANLI MÜNEVVERİ: AHMET ATAULLAH BEY VE FAALİYETLERİ

AUTHORS: Halim GENCOGLU

PAGES: 203-231

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1806049>

GÜNEY AFRIKA'DA BİR OSMANLI MÜNEVVERİ: AHMET ATAULLAH BEY

AN OTTOMAN EMISSARY IN SOUTH AFRICA: AHMET
ATAULLAH BEY

Halim GENÇOĞLU*

Makale Bilgisi

Başvuru: 17 Şubat 2023
Kabul: 8 Mart 2023

Article Info

Received: February, 17, 2023
Accepted: March, 8, 2023

Öz

Ahmet Ataullah Bey, Sultan II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiş bir Türk münevveriydi. Onun faaliyetleri Sultan Abdülhamid döneminde Güney Afrika'da izlenen Panislamist siyaset hakkında malumat verdiği gibi ondokuzuncu yüzyıl İslam dünyasının genel çerçevesini de ortaya koyar. Onun ailesi esasında çok eskiden beri İslam ilimleriyle uğraşan köklü bir ulema sınıfından gelmektedir. Bu kısa biyografi onun doğumundan vefatına kadar yaşam ve siyasi mücadelelerini izah etmeyi amaçlar. Bu makale onun Güney Afrika'daki faaliyetleri yanısıra Asya'da diplomatik gayretleri de ele alınmıştır. Çalışma onun Osmanlı başkonsolosu olarak Singapur'da henüz 39 yaşında iken genç yaşta ölümüyle hitam bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Ataullah Bey, Güney Afrika, Sultan Abdülhamid. Cape Town, Osmanlı İmparatorluğu, Panislamizm.

Abstract

Ahmet Ataullah Bey was an Ottoman intellectual and statesmen who served the Ottoman State under the Caliphate in reign of Sultan Abdul Hamid II. His activities provide insight into the policies of the Ottoman Caliphate in South Africa and show the social conditions of the nineteenth century Muslim world. He came from a very established and well-educated family and his ancestors were great Ulama in Ottoman history. This short biography will deal with his educational and political activities from his childhood to his death. It will also illustrate his significant endeavours in South Africa as well as in Asia in the light of the broader historical context. His family will also be discussed in this paper. The text concludes with his bitter death while he was serving as consul general in Singapore at the fairly young age of 39.

* Dr., Cape Town Üniversitesi, Afrika Çalışmaları Bölümü; gnchal001@myuct.ac.za; ORCID: 0000-0001-6147-4486; Cape Town-Güney Afrika.

Keywords: *Ahmet Ataullah Bey, South Africa, Sultan Abdul Hamid. Cape Town, Ottoman Empire, Panislamism.*

Giriş

Bu çalışmanın gayesi Osmanlı-Afrika ilişkilerinde önemli bir rol oynayan ve her bakımdan müstesna bir hayat hikayesi olan ilim ve siyaset adamı Ahmet Ataullah Bey'in hayat mücadelesini ortaya koymaktır. Gerek Güney Afrika'daki eğitim hayatı gerekse birçok kıtada Osmanlı Hilafeti adına yürüttüğü siyasi faaliyetleri ile daha önce teferruatıyla ele alınmamış olan Ahmet Ataullah Bey'in serencamı, belki Sultan Abdülhamid'in Panislamizm siyasetini özetleyen en kayda değer tarihi şahsiyetlerden birisidir. Özellikle doğup büyümüş olduğu Güney Afrika'da bırakmış olduğu tesir ve siyasi mirası bakımından Ahmet Ataullah Bey'in hayatını Afrika ve Osmanlı arşivleri ışığında ele almak, kabile dillerine dahi konu olmuş olan tarihi şahsiyetini ortaya çıkarmak, sadece Türk tarihinin bir dönemini aydınlatmakla kalmayıp, Sultan Abdülhamid'in Afrika'nın en ucundaki devlet politikalarının anlaşılmasını sağlayacaktır. İngilizce, Afrikansca, Isixhosa, Arapça ve Osmanlıca kaynaklarda genişçe yer alıp, karşılaştırmalı kaynaklar çerçevesinde ele alınan ve Singapur'da talihsizce son bulan hayatı bu çalışmanın esas konusunu teşkil eder.¹

Ahmet Ataullah Bey'in Ailesi ve Yetiştigi Çevre

19. yüzyıl Osmanlı devlet adamlarından olan Ahmet Ataullah Bey 1865 yılında Güney Afrika'nın Cape Town şehrinde dünyaya geldi.² Annesi aslen İngiliz kökenli Güney Afrikalı Rukiye Maker hanımefendi, babası ise meşhur Osmanlı alimlerinden Erzurumlu Seyyid Müderris Ebubekir Efendi'dir.³ Babası 1862 yılında Sultan Abdulaziz Han tarafından Ümit Burnu'ndaki Müslümanlara din eğitimi vermek için Güney Afrika'ya gönderilen bir Osmanlı alimidir.⁴ Büyük dedeleri Emcedi adıyla maruf olup uzun yıllar önce Mekke'den Bağdat'a ve sonra Şehrizar'a ve nihayetinde 1832 yılında da Erzurum'a göç etmişlerdir.⁵ Emcedi ailesinin vakıf kayıtlarına göre Büyük dedesi *Emir Süleyman el Gazi el Kureyşi el Emcedi*

¹ HR.SAİD. 6/1 Hicri 1319, 2 Saban.

² *Cape Argus*, "Moslem Honours", Cape Town. 4 Mayıs 1903, s. 3. Bk. *Cape Town Milli Arşivi*; Letter from Governor to Earl of Kimberley, GH 23/37 (3); GH 1/413 no.171). 1.4.1881.

³ *Natal Witness* "Cape News" (Pietermaritzburg, South Africa) April 10, 1863: Mia Brandel-Syrier, *The Religious Duties of Islam as taught and explained by Abu Bakr Effendi* [A translation from the original Arabic and Afrikaans. 1960, s. IX Leiden: Brill,

⁴ Orhan Okay Uçar, "*Topaloğlu Bekir*", *DİA*. "Ebûbekir Efendi, (ö. 1297/1880), Osmanlılar tarafından dinî eğitim vermek üzere Güney Afrika'ya gönderilen Hanefî âlimi", C. 22, Ankara 2002.

⁵ *MKT.UM*. 81/18.

ve ailesi, Selçuklu devrinden bu yana Şehrizor'da kendi medresesinde İslam ilimleri ve Kuran okutmakla mesguldü.⁶ Ahmet Ataullah'ın dedesi Molla Ömer Emcedi Şehrizor'da vergiye muhalefet eden Kürtler tarafından öldürülünce oğlu Ebubekir Efendi ailesini alıp Erzurum'a göçerek orada akrabası olan Müderris Seyyid Hacı Muhammed Efendi'nin yanında Ahmediye medresesinde müderrisliğe başlamıştı.⁷

Ahmet Ataullah ilk öğrenimini Cape Town'da babasının açmış olduğu Osmanlı Teoloji Mektebinde aldı.⁸ Bu okulda hem babası Müderris Ebubekir Efendi'nin ilminden yararlandı hem de Güney Afrika'nın çok dilli toplum yapısında farklı lisanlar öğrenme şansına sahip oldu. Henüz on yaşında iken İngilizce, Afrikansca ve Arapça'ya hakimdi. Aynı zamanda Cape Town'daki Mc Laehlan akademisindeki eğitimini tamamladı.⁹ Onbir yaşında babasıyla Mekke'ye ve oradan da İstanbul'a gitti.¹⁰ 1876 yılında Abdulaziz Han'ın vefatıyla tahta geçen Sultan Abdulhamid Han, Ebubekir Efendi'nin Afrika'daki faaliyetleri ile yakından ilgilenmiş ve Ebubekir Efendi'nin kaleme aldığı eserlerinden *Merasid ud din* ve *Beyan ud din* adlı ilmi hallerin basılması için devlet matbaasına talimat vermişti.¹¹ Onun iki oğlu Ahmet Ataullah ve

⁶ Hesham Neamatollah Efendi Hususi Arşivi. Şehrizordaki medrese ile ilgili vakıf kaydı. 1629 Miladi. Son zamanlarda çıkan bazı yayınlarda Ebubekir Efendi'nin Kürt etnisitesine ait bir alim olduğu yönündeki ilmi bir dayanağı olmayan siyasi gaye taşıyan yorumlar, hakikatle bağdaşmadığı gibi onun yaşayan aile üyeleri tarafından bir talihsizlik olarak ifade edilmektedir. Bk. M. Zahir Ertekin-Başuğuy Bedrettin, "Ebubekir Efendi Xwoşnav (1814-1880): 'alimeki Kurd Li Efrîqaya Başûr.'" *E-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi*, 2019, s. 500-525. Efendi'nin mezar taşında yazan el Seyid el Kureyşi ifadesi onun Arap asıllı bir Osmanlı alim olduğuna delalet eder.

⁷ Muhammed Efendi'nin oğlu Müderris Abdul Rezzak Efendi ise daha sonra Ahmet Ataullah Efendi'nin kız kardeşi Fehime hanımla izdivaç etmiştir. Yazar Uçar, Fehime Hanım'ın Ebubekir Efendi'nin Erzurum'daki ilk evliliğinden olduğunu yazmıştır. Ahmet Uçar, *Unutulmayan Miras: Güney Afrika'da Osmanlılar*, Çamlıca, İstanbul 2008, s. 241. Halbuki Fehime Hanım'ın 1880 yılında Güney Afrika'dan Türk pasaportu için başvuru yaptına dair belge, onun Ebubekir Efendi'nin Güney Afrika'daki eşi Tahora Hanım'ın kızı olduğunu ortaya koyuyor. Bk. Halim Gençoglu, *Güney Afrika'da Zaman ve Mekan*, İstanbul 2018, s. 226. Son dönem büyük İslam alimlerinden Ömer Nasuhi Bilmen Abdul Rezzak Efendi'nin yeğenidir. Bu aile tarih boyunca büyük alim zatlar yetiştirmiştir. Bk. Hulusi Yavuz, *Osmanlı Devleti ve İslamiyet*, İz yayınları, İstanbul 1991, s. 208-209.

⁸ *İkdam Gazetesi*, 'Ahmet Ataullah Efendi', İstanbul, Kasım 1901, No 2652 s. 1.

⁹ *HR.SAİD*, Nu. 9/1.

¹⁰ *Cape Argus*, "Muslims in War" Çarşamba, 9 Mart, 1898. s. 8.

¹¹ *BOA* /49: 80: MF.MKT Ümit Burnu ahalisinin tedrisiyle görevli Ebubekir Efendi tarafından yazılan *Beyanü'd-Din ile Merasidü'd-Din* adlı kitapların acilen basımı. Yazar Argun, Ebubekir Efendi'nin doğum tarihini 1835 olarak kaydetmiştir. Halbuki Ebubekir Efendi'nin pasaportundan onun 1814 doğumlu olduğu anlaşılıyor. Bk. Selim Argun, *The Life and Contribution of the Ottoman Scholar Abubakr Effendi, Towards Islamic Thought and Culture in South Africa*, Master Tezi, Güney Afrika 2000, s. 10.

Hişam Nimetullah'ı İstanbul'da tahsillerini tamamlamaları için İslam mektebine kayıt yaptırmıştı. Onlar İstanbul'daki eğitimine devam ederken babası Ebubekir Efendi tekrar Ümit Burnu'na geri döndü. 1880 yılında da Ebubekir Efendi'nin Cape Town'da vefatı üzerine Ahmet Ataullah, kardeşi Hişam Nimetullah'ı yanına alarak Ümit Burnu'na, geri döndüler. İşte Ahmet Ataullah'ın Güney Afrika'daki mücadelesi asıl bundan sonra başlar.

Ahmet Ataullah, Ümit Burnu'na varınca babasının bıraktığı yerden Cape Town'daki Osmanlı Mektebinde hocalığa devam etti.¹² 1883 yılında buradaki adres defterinde Wale ve Bree Sokağı üzerindeki köşe binanın Osmanlı mektebi şeklinde kaydedildiği ve onun adının da Arapça hocası (Arabic School Master) şeklinde kayıtlı olduğuna tesadüf ediyoruz.¹³ Bu yıllarda dahi Türkiye'deki akrabalarıyla irtibatını kesmemiş, zaman zaman amcazadesi Ömer Lütfi Efendi'ye mektup yazmıştır. Bu mektuplardan birisi ailenin Ebubekir Efendi'den sonra Güney Afrika'da sahipsiz kaldığını ortaya koyuyor.

“Benim nur-i aynım biraderim efendim,

İki sene olacaktır sizden hiçbir haber alamadım. Bilmem ki bana ne için mektup yazmaz, mektuplar göndermezsin. Eğer bize darılmış iseniz bize darılmayınız. Sizden gayri akrabamız yok. Biz bu uzak diyarda yetimlikle garip kaldık. Ağustos'da size çend defa mektuplar göndermişim. Ve lakin cevap gelmedi. Bilmem ki postada kalır mı, yoksa postacı alır saklar mı? Buna da bir kere bak. İnşallah Mevla beni yakın zamanda sizin yanınıza götürsün. Sizin cevabınız ile yine ferahlayayım.”

Evin en büyük erkek çocuğu Ahmet Ataullah'ın bu mektubu babası Müderris Ebubekir Efendi'nin Ahmet Cevdet Paşa'ya yazdığı son mektubuna benzer.¹⁴

Ahmet Ataullah Bey Cape Town'daki hocalığı esnasında bir çok olayda aktif rol almış ve genç yaşında Müslüman liderler arasında entellektüel bir karakter olarak tanınmıştı. 1886 yılında Cape Town'ın meşhur en eski kabristanı Tana Baru Mezarlığını¹⁵ salgın hastalık yaydığı gerekçesiyle

¹² Cape Towndaki okulun günümüzdeki hali için bk. Halim Gençöğlü, “The Forgotten Effendi: Ottoman Muslim Theologian, Mahmud Fakih Emin Effendi, and the Real Story of the Bo-Kaap Museum, C. 1894-1978”, *New Contree: A Journal of Historical and Human Sciences for Southern Africa*, 73, 2015, s. 162-180: III. <http://hdl.handle.net/10394/15330>.

¹³ *Cape Town Alphabetic Director*, Guidebook Cape of Good Hope, 1885, s. XXVII.

¹⁴ Halim Gençöğlü, *Güney Afrika'da Zaman ve Mekân: Ümit Burnu'nun Umudu Osmanlılar*, Libra Kitap, İstanbul 2018, s. 242.

¹⁵ Achmat Davids, ve Committee for the Preservation of the Tana Baru, *The History of the Tana Baru: The Case for the Preservation of the Muslim Cemetery [Sic] at the Top of Longmarket Street*. Cape Town: Committee for the Preservation of the Tana Baru, 1985, s. 178.

İngiliz sömürge hükümeti ani bir kararla kapatmıştı.¹⁶ Bunun üzerine mücadele veren Ahmet Ataullah Bey'i Malay kökenli Cape Town Müslümanları lider seçip her bakımdan desteklemişlerdi.¹⁷ Toplu olarak ilk kez demokratik hakları için mücadele veren yerli Müslümanlar, Ataullah Bey, Abdul Burn ve Hatip Mahmud Efendi tarafından örgütlendiler.¹⁸

1886 yılında dönemin İngiliz Sömürge Hükümeti tarafından kapatılan Müslüman Şehir Mezarlığı için Cape Town Müslümanları ayaklanma başlattılar.¹⁹ Şehrin İslam cemiyetinin ileri gelenlerinden Abdul Burn bu haksız girişimin önünü almak için Ahmet Ataullah Bey'den yardım istedi. Özellikle pederi Osmanlı alimi Ebubekir Efendi'nin öğrencileri ve taraftarları da onu desteklemekteydiler. Gerek Seyid Ebubekir Efendi'nin Tana Baru Kabristanı'nda metfun olması gerekse bu kabristanın Müslüman mahallesi Bo-Kaap semtinin hemen yamaçlarında eski bir mezarlık olması sebebiyle Ahmet Ataullah Bey bu konuya özel bir alaka göstermişti. Bu vesileyle onun bir çok camide ve miting alanlarında konuşma yaparak halkın bilinçlenmesi için uğraş verdiğini tarihçi Davids kaydeder.²⁰ Konuyla ilgili ilk halk konuşmasını Burhan'ul Camii'nde yapmış ve bu sosyal hareket Cape Town'nın önde gelenlerinden Shahibo, Hamza Achmat, Sulaiman, Abdol Kaliel ve daha birçok lider tarafından desteklenmişti.²¹ Daha sonra Long Market Caddesindeki camide büyük bir kalabalığa hitap ederek yerli halkın tamamen desteğini kazanır.²² Bu faaliyetleri sırasında halkın güvenip saygı duyduğu bir lider olarak addedilir ve kamuoyunda tanınan bir sima olur.²³ Tüm bu çabalardan sonra Tana Baru Kabristanı'nın tekrar gömüye

¹⁶ Ahmad Davids, "Imams and Conflict Resolution Practices among Cape Muslims in the Nineteenth Century", *Kronos*, 7 (22), 1995, s. 71.

¹⁷ *Cape Argus*, 18 January 1893, s. 9

¹⁸ Mahmud Fakih Efendi, Ebubekir Efendi'nin vefatından sonra Cape Town'da uzun yıllar Osmanlı okulunun müdürlüğünü yapmıştır. Bk. Gençöglü, "The Forgotten Effendi...", s. 162-180.

¹⁹ A.g.y., s. 175.

²⁰ Achmat Davids, *The Mosques of Bo-Kaap: A Social History of Islam at the Cape*, A Hijra Publication, Cape: South African Institute of Arabic and Islamic Research 1980, s. 65.

²¹ Jeppie, bir çalışmada Ebubekir Efendi'nin Güney Afrika'daki dini anlaşmazlıkları gidereceği yerde daha çok körüklediği yönündeki ifadeleri taraflı yorumlar olmakla birlikte yazarın Ebubekir Efendi'nin çalışmaları hakkında bilgi sahibi olmadığını ortaya koyar. Bk. Shamil Jeppie, "Leadership and Loyalties: The Imams of Nineteenth Century Colonial Cape Town, South Africa", *Journal of Religion in Africa*, 26 (2), 1996. Halbuki, bu konuda çok ciddi çalışmalar yapan Güney Afrikalı tarihçi merhum Ahmed Davids, Güney Afrika'da İslami eğitimden bahsedeceksek Ebubekir Efendi'den önce ve sonra bir sınıflandırmadan bahsetmemiz gerekir demiştir. Bk. Achmat Davids, Hein Willemsse, Suleman Essop Dangor, *The Afrikaans of the Cape Muslims from 1815 to 1915*, 1st ed. Talatala Series, 3. Pretoria: Protea Book House 2011, s. 212.

²² Rochlin, S. A., "Aspects of Islam in Nineteenth-Century South Africa", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London 10 (1), 1939, s. 213-21.

²³ A.g.e., s. 174.

açılmasına müsaade edilmemesine rağmen yine Müslümanların yaşadığı mahalleye yakın Salt River semtinde Mowbray Mezarlığı adında yeni bir Müslüman mezarlığı açabilmeyi hükümete kabul ettirmişlerdi.²⁴

Bu tarihlerde Kimberley ve Natal şehirlerinde yeni bulunan altın ve elmas madenleri sebebiyle Cape Town gibi Güney Afrika'nın diğer şehirlerinden özellikle birincisine büyük bir göç gerçekleşmişti. Kısa sürede gelişen ve hızla nüfusu artan bu şehirdeki Malay ve Hintli Müslüman cemaatinin ihtiyacına binaen Ahmet Ataullah Bey de Kimberley'de kayınbabası Abdur Rahman ve onun kayınbiraderi Hacı Abdul Rahim'in medresesinde onlara yardım etmek maksadıyla yanlarına gitmişti. 1886 yılında Hacı Abdul Rahim Dollie'nin Kimberley'deki ölüm kaydında Ahmet Ataullah Bey'in şahit olduğuna dair imzası, onun bazı yazarların iddia ettiğinden daha önce Kimberley'de bulunduğu delil teşkil eder.²⁵

Ahmet Ataullah Bey'in Kimberley'deki Faaliyetleri

Ahmet Ataullah Bey'in Güney Afrika'daki hayatının büyük bir bölümü onun Kimberley şehrinde kurduğu *Ottoman Imperial School* adıyla maruf okulunda geçmiştir. Ahmet Ataullah Bey, Cape Town'da babasından kalan okula benzer Kimberley'de bir İslam okulu açmıştır.²⁶ Aile yakınlarına kalan eski resimlerden, onun henüz 1887 yılında buradaki okulunda ilim öğretmekle meşgul olduğunu anlıyoruz.²⁷ Henüz 1887 yılı Şubat ayında Osmanlı Devleti'nin Londra Sefaretine gönderilen 180 yerli Müslümanın imzaladığı bir mektupta Ahmet Ataullah Bey'in bu şehirde muallim olarak vazifelendirilmesi isteniyordu.²⁸ Orada görevlendirilmesinin hemen akabinde Ahmet Ataullah Bey'in Sultan Abdülhamid'e yazdığı mektubunda memnuniyetini "tebaası olmakla gurur duyduğum ve çok memnun olduğum velinimetimiz, Padişahımız, Şerefli Efendimiz tarafından lutuf buyurulan ve hediye edilen rütbe ve payelerin değerlerinin ölçülemeyecek derecede büyük ve kıymetli olduğunu ve bu vesileyle teşekkür ve hürmetlerimin meşihat makamına bildirilmesini rica ederim" şeklinde ifade etmişti.²⁹ 1890 yılında Kimberley Müslümanları adına Şeyh Muhammed Ahmet Efendi'nin Musurus Paşa'ya gönderdiği mektupta Ahmet Ataullah Bey'in aynı zamanda Kimberley'de konsolosluk vazifesini ifa etmesinin önemi vurgulanmıştı. Mektuba verilen cevapta oradaki Osmanlı tebasından olan Ermeni, Arap ve Yahudilerin bir konsolosluk açacak kadar yekün teşkil etmediği ifade

²⁴ Davids, *The Mosques of Bo-Kaap...*, s. 178.

²⁵ Halim Gençoğlu, *Bree Sokağı*, Gruis Yayınları, İstanbul 2021, s. 65.

²⁶ *Cape Town Arsivi*, DOC 4/1/516 836 Mortgage Bond. Hesham Neamatollah Effendi, 1897.

²⁷ *The Cape Argus* Carşamba, Mart 9, 1898.

²⁸ *HR.TO.* 62/55.

²⁹ *HR.TO.* 64/1.

edilmiştir. Osmanlı Sicili Ahval Defterleri'nde ise daha sonraları icra etmiş olduğu şehbenderlik görevi dolayısıyla hakkında detaylı bilgilere tesadüf etmekteyiz. Bu belgelerin birisinde kısa tercümeyi hali Ahmet Ataullah Bey hakkında tafsilatlı bilgi vermektedir.³⁰

“Babiali Memurini Mülkiye Komisyonu Sicili Ahval İdaresi

Ümit Burnu'nda Kimberley şehri mektebi Osmanlı muallimi Ataullah Efendi ulemadan müteveffa Hacı Bekir Efendi'nin mahdumudur. Emir Süleymanzadeler denmekle müteariftir. Bin iki yüz seksen bir sene-i hicriyesinde sene-i maliye Ümit Burnu'nda Cape şehrinde tevellüd eylediği nüfus tezkire-i Osmaniyesi sureti musaddakasında muharrerdir. Pederinden mukaddime-i ulumi diniyyeyi ve Mısır'da Camiulezher'de fikhi şerif ve Multeka el Ebhur'a kadar ders görüp, sene 1300 tarihli icazetname almış ve muahharan Ümit Burnu'nda Saint Alavisiet Brosers ve Mh Lechman Akademi nam mekteplerde İngiliz ve Flemenk lisanları üzere Ulumi Riyaziye ve Cografiya ve Tarih ve Hesap ve Fenn-i Ziraat ve Felahat derslerini okuyup tasdikname almıştır. Tuhvetu'l İhvan (İslam) nam eseri derdesti tab olup Arapça, Türkçe, İngilizce ve Flemenkce tekellüm ve kitabet ve Urdu lisanıyla yalnız tekellüm eylediği tercüme-i hal varakasında münderictir.”³¹

Kısa özgeçmişinin bulunduğu bu belgede Ahmet Ataullah Bey'in aynı zamanda *Tuhvetu'l İslam* adlı bir eser kaleme almış olduğunu öğrenmekteyiz. Şu ana kadar yapmış olduğumuz araştırmalarımızda bu eserin bir nüshasına tesadüf etmiş değiliz. Ahmet Ataullah Bey'in Kimberley'de açmış olduğu okul faaliyetleri ile ilgili hem Osmanlı Arşivleri'nde hem de Cape Town Arşivleri'nde çok miktarda haber ve vesika mevcuttur.³² Bir Osmanlı arşiv kaydına göre 31 Ekim 1887 yılında Ahmet Ataullah Bey Kimberley şehrindeki Osmanlı Mektebine 2500 kuruş maaşla muallim olarak atanmıştı. Fakat Cape Town arşivindeki bir belgeden anlaşıldığına göre onun henüz 1886 yılında Kimberley'de olduğu anlaşılıyor. 1889 yılı Mayıs ayında ise Ahmet Ataullah Bey'in Osman-i ve Mecidi nişanıyla ödüllendirildiği görülmektedir.³³

“Bâb-i Âlî

³⁰ Y.PRK.TKM. 18/32.

³¹ Hariciye Nezareti 23 Kanuni Sani sene 1316.

³² Hariciye Nezareti, Tercüme Odası 14/10/1893 (Miladi) Hacı Mustafa Efendi'nin Cape Town Mektebi Muallimliği'ne tayini ve Kimberli Mektebi'nin hüsn-i idaresi için Müdür Ataullah Efendi'ye bazı tavsiyelerde bulunulması. Diğer bir vesika, Y.PRK.AZJ. 29/Z/1312 (Hicri) Güney Afrika'da Kimberley Mekteb-i Osmanî Müdürü Ahmed Ataullah'ın maaşının arttırılması talebi.

³³ HR.SAİD. Nu. 9/10 Ramazan Sene 1318 fi 10 Kanuni Sani sene 1315.

Nezâret-i Umûr-u Hâriciye Tercüme Odası Aded

Hâriciye Nezâreti'ne fi 9 Mayıs sene 90 tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi...

Dâire-i Sadâret

Amedî-i Dîvân-i Hümâyûn

Vilâdet-i bâhirü'l-meymenet-i hazreti pâdisâhî münâsebetiyle tebrikât ve ihtirâmâtî hâvî Ümit Burnu'nda kâin Kimberley Şehri cemâ'at-i İslamiyyesi tarafından irsâl olunan mahzarın gönderildiğine dair Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan tahrîrât ve melfûfu tercemeleri manzûr-i âlî buyrulmak için Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresi ve mezkûr mahzarın aslıyla berâber arz ve takdîm kılındı efendim.³⁴

Sadr-i azam

Kâmil

1887"

Ahmet Ataullah Bey, Kimberley'deki okulunda eğitiminin yanı sıra Müslüman halkın sosyo-kültürel gelişimine kaydadeğer hizmetlerde bulundu.³⁵ Açmış olduğu Osmanlı okulunda yetişen öğrenciler ırkçı ve ayrımcı Güney Afrika yönetimine karşı bilinçli olarak mücadele etmeyi öğrendiler.³⁶ Bu ülkede çıkan dönemin gazetelerinde onun Kimberley ve Natal şehirlerinde Mahatma Gandi'yle buluşarak ülkenin ırkçı yasalarına karşı mücadele ettikleri anlaşılmaktadır.³⁷

Ataullah Bey aynı zamanda Güney Afrika tarihinde ilk defa harekesiz Arap harfleriyle Afrikansca yazı yazan kişidir. Onun Müslüman kimliğine hizmetlerine Cape Town'lı tarihçi Achmad Davids büyük yer vermiştir.³⁸ Ahmet Ataullah Bey'in Arap harfleriyle fakat Afrikansca kaleme aldığı bir mektubu günümüze kadar ulaşmıştır. Bu mektupta kendi hayat mücadelesinden ve geleceğe karşı fikir ve düşüncelerine yer vermiştir. Bu çok yönlü kişiliğiyle Ahmet Ataullah Bey Güney Afrika tarihinde kaydadeğer bir yere sahiptir.³⁹

³⁴ *Y.A.Hus.* 235/7 [29 May 1890]

³⁵ *DH.MKT* 2288/62 Hicri 1317 Saban 20 Ahmet Ataullah Ebubekir Efendizade (Kimberly Mekteb-i Osmani)

³⁶ Davids, *The Mosque of Bo-Kaap*..., s. 180.

³⁷ *Indian Opinion* "Hamidia Islamic Society" Durban, South Africa, August 1, 1908.

³⁸ Achmad Davids, *The Arabic Afrikaans of the Cape Muslims*, Pretoria 2011, s. 120.

³⁹ Orjinali Afrikansca olan mektup "Ek is bajang vir under" şeklinde başlamaktadır. Bu mektup Ataullah Bey'in misyonunu ve hayat görüşünü ortaya koymaktadır. "Ben diğer

Bu faaliyetleri yanı sıra Ahmet Ataullah Bey dünyanın bir çok ülkesini ziyaret ederek İngiltere'de Osmanlı Sefiri Musurus Paşa'yla ve Abdullah Quilliam ile görüşüp bu çalışmalarını Osmanlı hükümetine rapor etmiştir.⁴⁰

“Devletli Efendim Hazretleri,

Londra'ya vardığımda pederim merhum Ebubekir Efendi'nin talebelerinden Londra'da mukim Müslüman tüccarlardan ve Ümit Burnu ahalisinden Hacı Muhammed Doulie aracılığı ile Londra Müslümanlarının ileri gelenleri ile görüştim. Her tarafta bir araya gelmek için teşkil edilen Encümeni İslam Cemiyetini de ziyaret ettim. İngilizler'in Ümit Burnu'ndaki Müslümanlara haksızlık ve zulümlerini anlatarak bir kat daha kalplerini galeyana getirdim. Ermeni meselesinin sırf İngilizler'in menfaatleri için çıkarıldığına tam bir kanaatle inandıklarını cemiyet mensupları bana bildirdiler. Geçen yıl Siloz adlı bir İngiliz'in Anadolu'yu dolaşarak Londra'ya dönüşünden sonra Ermeni meselesinin İngiliz kamuoyunda tartışılmaya başlandığını söyleyerek bu şahsın etkisiz hale getirilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bir haftaya kadar Liverpool ve Ümit Burnu tarafına hareket edeceğim.”⁴¹

Bu mektupta Ahmet Ataullah Bey'in son derece faal ve bilinçli bir diplomat gibi hareket ettiğini söylemek mümkündür. Mektubun bir diğer dikkat çeken tarafı ise onun o dönemde bile Ermeni meselesinden detaylarıyla haberdar olduğunun yanı sıra bu hususta dersaadete gerekli malumatı vermiş olmasıdır.

Ahmet Ataullah Bey'in Kimberley şehrindeki okulunda dikkat çeken en önemli faaliyetlerinden birisi yerli Müslümanların sıkıntılarını da Osmanlı Londra Sefareti aracılığıyla İstanbul hükümetine bildirmiş olmasıdır. Osmanlı arşivindeki yazışmalarından anlaşıldığına göre elmas madenlerinin Kimberley şehri nasıl mağmur hale getirdiğini ve bu sebeple Avrupa'dan Güney Afrika'ya ne denli bir göçün olduğunu İstanbul'a bildirmişti. Ahmet Ataullah Bey'in o tarihlerde *Excalibur* gazetesinde Osmanlı Hilafeti üzerine kaleme aldığı yazıları da elimizdedir. Bu şehirde müdürlüğünü yaptığı Osmanlı okulunda Müslüman kadınlar bölümü açarak eşi Muhsine Hanım'ı orada müdüre olarak görevlendirmişti. Oradaki eski kuşak

insanları yani sizleri düşünmekteyim. Bugün öğrendim ki Peygamber Efendimiz de doğduğu topraklardan göç etmiş. Demek ki bu manada benim de Afrika'da kalmam artık doğru görünmüyor. Şimdi farklı bir politika izleyeceğim ve buradan gideceğim. Lakin çok daha güçlü olarak sizin için geri döneceğim. Şu anda 29 yaşındayım. Tüm bunları çok kısa zamanda yerine getireceğim. Cape Town'da değil lakin Batavia ve Java'da yapacaklarım var. Umarım başarılı olurum.” Bk. Achmad Davids, *The Afrikaans Literature of the Cape Muslims, 1845-1915*, Pretoria 2011, s. 95.

⁴⁰ Y.A Hus. 235-73; HR.TO. 64-45.

⁴¹ Y.PRK.TKM. 18/32.

Müslümanlar halen Ahmet Ataullah Bey'in faaliyetleri hakkında dedelerinden duydukları önemli tarihi hikayeleri anlatırlar. Cape Town arşivindeki bir belgeye göre Hindistanlı Müslümanların teşkil ettiği Johannesburg şehrindeki Hamidiye İslam Cemiyetinin faaliyetlerinde Ataullah Bey'in kaydadeğer çalışmalarını görmek mümkündür.⁴²

Ahmet Ataullah Bey Cape Town Sömürge Parlamentosunda

Türk arşivlerindeki yazışmalarda Ahmet Ataullah Bey hakkında daha çok Kimberley şehrindeki Osmanlı Mektebi ile Singapur'daki başkonsolosluğu dönemindeki faaliyetlerine değinilmiş olsa da Güney Afrika arşiv ve eski gazeteleri onun Cape Town'daki siyasi münasebetlerine ayrıntılarıyla yer verir. Hakikaten 1893 yılı Güney Afrika, Zimbabve ve Mozambik'de yayınlanan İngilizce, Afrikansca ve Isixhosa dilindeki gazeteler onun Cape Town sömürge meclisine adaylığını büyük bir itina ile takip etmişti. Hatta İngiltere'de Şeyh Abdullah Quilliam tarafından çıkarılan *The Crescent and Star* gazetesi onun Cape sömürge Parlamentosundaki adaylığını müjdeyle duyurmuştu.⁴³

Hakikaten Ahmet Ataullah Bey'in Güney Afrika'daki mücadelesi bir çok açıdan ehemmiyet taşır. Bu hususta elimizdeki en mühim kaynaklar yerel gazetelerde onun Güney Afrika'daki mücadelesinde verdiği demokrasi savaşını detaylarıyla ortaya koymaktadır. 1983 tarihli bir gazete haberinde Ataullah Bey ile ilgili çok kaydadeğer bilgiler yer almaktadır.

“Cape Town'da bir Müslüman Aday

Ahmed Ataullah Efendi, Kimberley'de Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilen bir öğretmen olup, genel seçimlerde Müslümanları temsil etmek için aday olmuştur. Ahmed Bey merhum Ebubekir Efendi'nin oğlu olmakla beraber bilindiği üzere Ebubekir Efendi 1861 yılında Osmanlı Hükümeti tarafından Cape Town'daki Müslüman gurupları arasındaki sürtüşmeyi gidermek için Ümit Burnu'na gönderilen bir İslam profesörüdür. Ebubekir Efendi Ümit Burnu'na gelince ailesi Hristiyan olan bir Müslüman hanımefendiyle evlendi ki işte bu evlilikten vekil adayımız Ahmed Bey doğdu. Eğitimli bir kişi olup birkaç dili iyi derecede konuşur. Kahire, Mekke ve İstanbul'da tahsil görmüş olup, daha sonra Kimberley'de açılan İslam okulunun başına geçmiştir. Kayınbiraderi Abdullah Abdurrahman da Tıp tahsili için İngiltere'de Glasgow Üniversitesin'de ihtisas yapmaktadır. Cape Argus gazetesi Sayın Ahmet Bey'le bir kısa röportaj yaptı ve bu görüşmede Ahmet Bey'in şu anda dahi 900'dan fazla destekleyicisi olduğu belirtildi.

⁴² *Cape Town Milli Arşivi*; Letter from Governor to Earl of Kimberley, GH 23/37 (3); GH 1/413 no.171). 1.4.1881

⁴³ Geaves Ron, *Islam in Victorian Britain: The Life and Times of Abdullah Quilliam*, Markfield, Leicestershire: Kube Publishing 2010, s. 157.

Bu kişilerin hepsi size oy verecekler mi?

800 kişi kesin bellidir. Şimdiden tüm imamları ve evleri tek tek gezip gördüm.

Herhangi bir Avrupalı'dan (Beyaz) oy için söz aldınız mı?

Evet aldım, en az 20 Hristiyan aile de beni destekleyecekler.

Bu kişilerden toplumda kaydadeğer pozisyonunda olan var mı ?

Elbette, her biri gayet münevver kişiler lakin isimlerini burada veremem.

Meclise girmek için esas gayeniz nedir?

Mecliste kendimizi temsil etmeyi arzulamaktayız, hepsi bu.!

Politikanız nedir tam olarak?

Bunu söylemek şu an için çok erken, Müslüman toplumu olarak günümüz hükümetinde bir mevkiye sahip olmalıyız.

Herhangi bir halk konuşması yaptınız mı?

Henüz değil, fakat bir özel toplantı yapmış bulunmaktayım, bu vesileyle Müslüman topluluğunu bilgilendirdim.”⁴⁴

Ahmet Ataullah Bey, Güney Afrika tarihinde Cape Town Parlamentosuna giren ilk Müslüman politikacıdır.⁴⁵ Onun Güney Afrika'daki demokrasi mücadelesi dönemin yerel gazetelerinde defalarca yer almıştı⁴⁶. Mesela bu yerel gazetelerin birisinde onun adaylığı alaycı bir dille tenkit ediliyordu. İngiliz kökenli sömürgeci yayınlardan *The Natal News* gazetesinin yaptığı haberdeki açıklama, sadece onu tenkit etmekten ibaret olmayıp Avrupalıların kendinden olmayanlara karşı tutundukları tavrı ortaya koymaktadır.⁴⁷

“Biz Malayların (Müslümanlar) haklarını savunmalarına karşı değiliz. Hatta onların haklarını temsilen Ahmet Ataullah Efendi'ye de bir itirazımız yok. Fakat bu yerli halkın Cape Town yasama konsülü nazarında ne haklara sahip olduğunu hatırlamaları gerekir. Bunların şüphesiz sınıflandırılmış oldukları kategori sadece Kafirs, Fingous, Basutos, Hottentots, Bechuanas ve bu ülkenin diğer ikinci sınıf benzer yerlileridir. Bu sebeple Ahmet Ataullah Efendi'nin Cape Town Parlamentosuna girme teşebbüsü bize daha çok haddini bilmezlik olarak geliyor.”

⁴⁴ *Cape Argus*, 18 Ocak 1893, s. 9.

⁴⁵ A.g.y., s. 175.

⁴⁶ *Cape Argus* 4 Mayıs 1903, “Moslem Honours”, s. 3, Cape Town.

⁴⁷ Hollandalı yazar Cornellisen'in 2013 yılında kaleme aldığı bir makalede 19. yüzyılda Osmanlı-Güney Afrika münasebetlerini izah ederken Güney Afrika'yı bir Osmanlı kolonisi gibi tanıtmayı tenakuzlarla dolu bir çalışmadır. Bk. M. Cornelissen, “South Africa: An Ottoman Colony?”, *International Review of Turkish Studies*, volume 3, Issue 2, Summer 2013, s. 64-86.

Bu şartlar altında ve Müslümanların ikinci sınıf vatandaş sayıldığı bir toplumda Ahmet Ataullah Bey, esasında Güney Afrika'daki tüm ezilmiş hakların sesi olarak Cape Town meclisinde kendine bir yer arıyordu. Fakat dönemin ırkçı politikaları nedeniyle bir Müslümanın parlamentoda olmasını hazmedemeyen İngiliz sömürge hükümeti mensupları, Müslümanların hatta bir takım Avrupa kökenli kesimin dahi oyunu alan Ahmet Ataullah Bey'in Cape Town Parlamentosu'ndan safdışı edilmesi için elinden geleni yaptılar.⁴⁸ Özellikle Cecil John Rhodes⁴⁹ Sauner ve Hofmeyer⁵⁰ Ahmet Ataullah Bey'i parlamentodan atmak için her türlü politik oyunu denemişlerdi. Bir seferinde Cape sömürge meclisine girerken bu İngiliz politikacılardan birisinin Ahmet Ataullah Bey'in Osmanlı fesini kastederek alaycı bir şekilde "şapkanı çıkar da öyle içeriye gir" dediği bilinir ki bu o dönemdeki Osmanlı Devleti'ne karşı olan klasik Batılı tutumun bir göstergesi olarak anlaşılabilir.⁵¹ Dönemin yerel gazete haberlerinde 1893 yılında onun "gulyabani" gibi resmedilmiş olması Cape Sömürge Hükümeti'nin Müslüman bir adaya olan yaklaşımını ortaya koymaktadır.⁵²

Ahmet Ataullah Bey'in on dokuzuncu yüzyıl Güney Afrika'sında nasıl bir toplumda demokrasi mücadelesi verdiğini izah etmek açısından Cape Town arşivinde bulunan iki belgeyi izah etmekte fayda vardır. Birinci belge, Güney Afrika arşivindeki bir yazışmada Osmanlı vatandaşı Farah asıllı Suriyeli bir Hristiyan'ın diğer Müslüman Osmanlılarla bir tutulmayıp dininden ötürü "Avrupalılar gibi sınıflandırılmalıdır" şeklindeki kayıttır.⁵³ Bu resmi kayıt sadece ırka ve ten rengine göre değil, dine dayalı bir ayrımcılığın olduğunu da ortaya koyar. İkinci belge ise Ahmet Ataullah Bey'in yeni doğan oğlunu nüfusa kaydettirirken onu Malay diye sınıflandırılmasına dair dönemin gazetesine yansıyan haberdur.⁵⁴ Öte yandan aynı tarihlerde Cecil John Rhodes'un Ankara geçisi için İstanbul'da Sultan Abdülhamid'le görüşmesindeki ırkçı sözleridir. Bu görüşmeyi aktaran İngiliz amiral Woods Paşa'nın hatıralarındaki bölüm son derece önemlidir. Woods Paşa, Cecil Rhodes'u siyaset bilmez birisi olarak tanımlamaktadır.

⁴⁸ *Cape Argus* 39 Ocak 1893.

⁴⁹ *The Times*, "Death of Mr. Rhodes", 27 March 1902, s. 7.

⁵⁰ J. H. Hofmeyr & F.W. Reitz, *The life of Jan Hendrik Hofmeyr*, (Onze Jan), Cape Town, Van de Sandt de Villiers 1913, s. 19.

⁵¹ Cape Town yerel gazetesine yansıyan bu olayda İngilizce 'Take off your hat' serzenişine karşı Ataullah Bey'in hiç orali bile olmadan işine devam ettiği ve zorlu bir rakip olduğu ifade edilmektedir. Bk. *Cape Times* "Muslim Candidate" Cape Town. 23 Ocak 1894, s. 3.

⁵² *The Cape Register*, "the bogie man" Cape Town. 28.01.1893. s. 5.

⁵³ *Questions Affecting Coloured and Native Races*, 1911, African South, confidential correspondences, no, 970.

⁵⁴ *Cape Times*, 21 May 1894, "What is Malay". s. 3. Güney Afrika.

“Cecil Rhodes İstanbul’a geldiğinde benle karşılaştı. Sultan’la buluşmak için birkaç aydır cevap bekliyordu. Groote Schoor parkında yetiştirmek için Sultan’dan Ankara keçisi istemişti. Fakat Ankara keçisinin satışı yasaktı. Tercüman olarak görüşmede bizzat bulundum. Sultan’a dönerek: “Yazık oldu buraya kadar geldiğime, halbuki almak için çok beklemiştim. Neden anlamadım. Benden önce bir çobana, Cohor Sultanı Malay Müslüman bir meleze hem de hediye etmişsiniz. Biliyor musunuz o melez adam benim ülkemde çizmelerimi temizler” Üzümlere söylemeliyim ki Rhodes yüksek makamlarda konuşabilecek bir diplomasi adamı değil.”⁵⁵

Woods Paşa’nın hatıralarında paylaştığı bu paragrafta Cecil John Rhodes’un ne denli ırkçı olduğu açıkça anlaşıyor. Sultan Abdülhamid’in Cohor Sultanına hediye ettiği Ankara keçisi Cecil John Rhodes’a parayla bile vermemesinin nedeni aslında biraz da budur. Cecil Rhodes’un işte bu tavrı Güney Afrika’da Osmanlı Devleti’ni temsil eden Ahmet Ataullah Bey’e karşı da aynı şekilde hasmane bir şekilde tezahür etmişti. Onun Cape Town meclisine girmeye hak kazanmasına rağmen tutunamamasının sebebi yine bu sömürgecilerin Müslümanlara karşı takındığı bu düşmanca tavrıdan ileri geliyordu.⁵⁶

İngiliz sömürge hükümeti üyeleri ilk olarak Cape Town asıllı olmayanlar parlamentoda Cape Town halkını temsil edemez şartını tartıştılar, lakin sonradan aralarındaki İngiliz vekillerden birisi olan meşhur sömürgeci Cecil John Rhodes’un aslen İngiltere doğumlu olması nedeniyle bu fikirlerini değiştirip tamamen ırkçı bir yaklaşımla ‘*beyaz olmayanlar parlamentoda temsil etme hakkına sahip değildirler*’ şeklinde bir yasa tasarısı getirdiler.⁵⁷ Ahmet Ataullah Bey, Cape Town asıllı bir anneden doğmuştu. Esasında annesi Rukiye Hanım köken olarak Avrupalı olduğu halde Müslümanlığı kabul ettiği için diğer Müslümanlar gibi ikinci sınıf muamelesi görmekteydi. Yine babasının bir Osmanlı münevveri olmasına rağmen 1880 yılında vefatında Ebubekir Efendi’nin ölüm kaydına *Malay Priest* kaydı düşmüş olmaları sömürgecilerin tüm Müslümanlara bakış açısını ortaya koyuyordu. Bu vesileyle Ahmet Ataullah Bey de Güney Afrika’da beyaz (Avrupalı) sayılmamaktaydı. Tüm çabalarına rağmen Cape Parlamentosu’nda tutunamayan Ahmet Ataullah Bey kendisini o zamana kadar destekleyen halka bir teşekkür konuşması yapmıştı.

“Güney Afrika tarihinde ilk defa Avrupalı olmayan bir vekil adayı bu parlamentoda yer aldı. Nihayetinde beni bir yolunu bulup elemine

⁵⁵ Henry F. Woods, *Spun yarn from the Strands of a Sailor's Life Afloat and Ashore: Forty-Seven Years Under the Ensigns of Great Britain and Turkey*, London: Hutchinson 1924, s. 101.

⁵⁶ Muhammad Adhikari, “Coloured Identity and the Politics of Coloured Education: The Origin of the Teachers' League of South Africa”, *The International Journal of African Historical Studies*, Boston University African Studies Center, vol. 27, No. 1, 1994, s. 103.

⁵⁷ Davids, *The Mosques of Bo-Kaap*, s. 176.

ettiler ve bunun üzüntüsünü taşıyorum. Fakat önümüzdeki genel seçimlerde çok daha tecrübeli ve güçlü bir politikacı olarak mücadele edeceğim. Bu kutsal savaşı onurla sürdüreceğim. Bana göstermiş olduğunuz samimi desteğiniz için size minnettarım. Bu mücadelede ben birşey kaybetmedim, lakin siz Müslüman kardeşlerimin güvenini kazandım. Herkese yürekten teşekkür ederim.”⁵⁸

Bu sözleriyle Ahmet Ataullah Bey bir taraftan demokrasi yolundaki mücadelesini özetlerken diğer yandan hüznü bir veda konuşması yapmıştı. Güney Afrika'nın on bir resmi dilinden birisi kabul edilen Isixhosa dilinde 1893 yılında çıkan gazetelerin onun Cape Koloni Parlamentosuna girmek için gayretlerini haber etmiş olması, onun siyahi yerlilere de bir umut ışığı olduğunu ortaya koyar. Bu cephesiyle Ahmet Ataullah Bey, Güney Afrika tarihinde derin izler bırakmış bir şahsiyettir. Güney Afrikalı tarihçi Ahmed Davids onun için “Cape Town Parlamentosu'nda siyahileri temsil eden Güney Afrika tarihindeki ilk siyaset adamı Ahmet Ataullah Bey'dir” demişti.⁵⁹ Bundan sonraki yıllarını Singapur'daki başkonsolosluğuna kadar Güney Afrika, Türkiye, İngiltere, Mısır, Hindistan ve daha birçok ülkedeki İslam Ulemasını ziyaret etmekle geçiren Ahmet Ataullah Bey, birkaç dile vakıf dünya çapında bilinen bir siyaset adamı olarak tanınıyordu.⁶⁰

Singapur Başkonsolosluğu

Ahmet Ataullah Bey Güney Afrika'daki eğitim faaliyetleri sırasında Sultan Abdulhamid Han'ın dikkatini çeker ve Singapur Osmanlı başşehbenderliğine atanarak Cape Town'dan ayrılır. Ahmet Ataullah Bey'in Cape Town'daki politik mücadelelerine yeğeni Doktor Abdullah Abdurrahman kaldığı yerden devam etti. Ahmet Ataullah Bey 1901 yılında yeni görevi belli olmuştur. Singapur'a Osmanlı başşehbenderi olarak atanır Singapur'a gelişi halk arasında büyük ilgiyle karşılanır ve gazetelerde günlerce manşet olur.⁶¹ Buradaki Müslüman halkın meseleleriyle birebir ilgilenen ve her türlü davetlerine katılan

⁵⁸ *Cape Argus* 30 Ocak 1894, s. 3.

⁵⁹ Davids, Willemse, Dangor, *a.g.e.*, s. 54.

⁶⁰ Yazar Tayob bir çalışmada Ahmet Ataullah Bey'i başka bir Osmanlı münevveri Şeyh Ahmet Efendi ile karıştırarak büyük bir tenakuza düşmüştür. Kitabında “Ahmet Ataullah babasının aksine Güney Afrika İslam toplumuna hizmet edeceğine 1904 yılında Pretoria camiindeki baş imamlığı sırasında birçok ihtilafa sebebiyet vermiştir” şeklindeki ifadeleri tamamen yanlıştır. Zira Ahmet Ataullah Bey, Güney Afrika'da hiçbir zaman cami imamlığı yapmadığı gibi 1900 yılının başında İstanbul'a yerleşmiş ve 1903 yılında Singapur'da vefat etmiştir. Abdulkader Tayob, *Islamic Resurgence in South Africa*, Cape Town, Uct Press. 1995, s. 64, 101. Şeyh Ahmet Efendi ise daha uzun yıllar yaşamış ve hatta kurtuluş savaşı yıllarında İstanbul'a gönderdiği bir mektupta Mustafa Kemal Paşa ve ordusuna dua etmiştir. Bk. Gençöğlu, *a.g.e.*, s. 178.

⁶¹ *The Straits Times*, 25 Ekim 1901, s. 2.

Ahmet Ataullah Bey yerli halk tarafından Osmanlı Devleti'nin gönderdiği bir kurtarıcısı olarak görülür.⁶² Şehbenderlik vasifesinden hemen önce Kolombo'da Hamidiye Okulunu açmış olması onun Osmanlı Hilafeti adına bölgede etkin bir siyaset izlediğini ortaya koyar.⁶³

Ahmet Ataullah Bey ve faaliyetleri sadece Osmanlı devleti için değil Java'da, Singapur'da, Batavia'da ve Güney Afrika'da Müslüman toplumu için tarihi önem taşır. Genç yaşına rağmen Singapur'da kısa sürede fevkelade bir şöhrete sahip olması yanında Ahmet Ataullah Bey'in faaliyetleri aynı zamanda yerli yabancı basının ilgisini çekmiştir.⁶⁴ Bu aktif kişiliğiyle Ahmet Ataullah Bey Hilafet'in gücünden rahatsız olan İngiliz hükümetinin dikkatini celbettiği malumdur. Be vesileyle ölümü ile ilgili vakanın bir suikast olduğu üzerine bazı yazarların beyanları da gayet yerindedir.⁶⁵

Gazete haberine göre, 1903 yılında katıldığı bir davetin çıkışında at arabasıyla evine giderken atın ürkmesiyle daha kötü bir sonuç doğurmaması için at arabasından atlayarak başından yaralanır.⁶⁶ Bu kazada genç yaşında hayatını kaybeden Ahmet Ataullah Bey büyük bir törenle toprağa verilir.⁶⁷ Cenaze töreninde Cohor Sultanı Klantan Sultanı, Negri Sembilan Sultanı, Salangor Sultanı, Pohang Sultanı, Pehric Mihracesi hazır bulunmuştu.⁶⁸

“Atabe-i Ulyayı Şehriyari Cohor Hakimi İbrahim Han Tarafından
Takdim Kılınan Telgrafname

Devlet-i Aliyyeleri Bassehbenderi Ahmet Ataullah Beyi'n bu sabah Singapur'da araba kazasına uğrayarak vefat ettiği kemal-i teessüfle arz ve isar kılınır. Hak-i pay-i hazreti sehriyarileriyle hükümeti seniyelerine acizleri ve tebeam pek samimi bir suretde beyan-ı taziyet ederiz.”⁶⁹

Cohor Hakimi, İbrahim

Ahmet Ataullah Bey'in kıymetli ve verimli çalışmaları genç yaşta ölümüyle son buldu. Bir hizmet adamı olarak, babası Ebubekir Efendi gibi

⁶² *The Strait Times*, “Sultan of Turkey's Birthday”, 18 November 1902, s. 5.

⁶³ Mim Kema Öke, *Hilafet Hareketleri*. İstanbul: İrfan Yayımcılık, 2005. s. 121.

⁶⁴ Antony Reid, “Nineteenth Century Pan-Islam in Indonesia and Malaysia”, *The Journal of Asian Studies*, vol. 26, No. 2, 1967, s. 7.

⁶⁵ Uçar, *a.g.e.*, s. 343, 344.

⁶⁶ *The Straits Times*, 25 Ekim 1901, s. 2.

⁶⁷ *Cape Argus* 4 May 1903, “Moslem Honours”, Başka bir Osmanlı konsolosunun Güney Afrika'da ölümüyle ilgili bk. Halim Gençöğlu, “Birinci Dünya Savaşında Güney Afrikada Osmanlılar”, *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 100. yıl özel sayısı, S. 25, 2015, s. 188.

⁶⁸ *Hayat*, “Güney Afrika Birliği” 13 Temmuz, 1961, No: 29, s. 11.

⁶⁹ Y.PRK.NMH. 9-44.

Allah yolunda, ezilen ve hakkı yenen Müslüman halkın çıkarlarını gözetmek için gayret ederken genç yaşta vefat etti.⁷⁰ Allah yolunda şehit olan Ahmet Ataullah Bey Güney Afrika Müslüman toplumunda saygı duyulan ve unutulmayan bir sima olarak halen anılmaktadır.⁷¹

Evliliği

Ataullah Bey Güney Afrika'nın köklü bir ailesine mensup olan Abdulrauf Abdurrahman'ın kızı Muhsine Hahım'la takriben 1886 yılında evlenmişti. Bu evlilikten ikisi kız olmak üzere dört çocuğu olmuştu. Bunlara Mehmet Fuat, Ebubekir Rüşdi, Hatice ve Hayrun Nisa isimlerini koydu.⁷² İki erkek kardeş Mehmet Fuat ve kardeşi Ebubekir Rüşdi, Abdulhamid Han'ın emriyle düzenlenen bir düğün tertip ettirilerek sünnet ettirilmişlerdir.⁷³ Osmanlı arşiv dökümanlarından anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Hükümetinin Ahmet Ataullah Bey'in ölümünden sonra da çocuklarına sahip çıkıldığı görülmektedir.⁷⁴ Bir arşiv vesikasında, Ümit Burnu'ndaki Mekteb-i Osmani'nin Müdürü Ataullah Efendi'nin oğullarından Mehmet Fuad Efendi'nin parasız olarak Mekteb-i Sultani'ye kabul edildiği, küçük oğlu Ebubekir Rüşdi Efendi'nin de yaşı geldiğinde aynı okula kaydedileceği, kızı Hatice Hanım'ın ise Kız Sanayi Mektebi'ne yatılı olarak kabulü için mektep müdüriyetine yazılması gerektiği ile ilgili yazılı talimat Ataullah Bey'in çocuklarının akibeti ile ilgili kayda değer malumat vermektedir.⁷⁵

Ahmet Ataullah Bey'in ölümünden sonra bir süre İstanbul'da ve akabinde İngiltere'ye taşınan eşi Muhsine Hanım çocuklarının eğitimleriyle meşgul olmuştur. Hindistanlı Professor Muhamed Khan hatıralarında Muhsine Hanım'ın çocukları ile birlikte Londra'daki 38 numarada bir evde yaşadığını büyük oğlu Fuat Ataullah ile ahablık edip Osmanlı Devleti'nin akibeti üzerine pek çok kez sohbet ettiğini yazmaktadır.⁷⁶ Fuat Ataullah 1942 yılında bir Türkçe İngilizce sözlük kaleme almıştır ki Mustafa Kemal Atatürk'e ithaf ettiği bu çalışma aynı zamanda bir Türk ilim adamı tarafından kaleme alınan sahasındaki ilk kitap olup, İngilizce konuşan

⁷⁰ Ataullah Beyin Singapur'daki mezarı için bk. http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/singapur_v1_en.pdf, 21/12/2019 tarihinde erişildi.

⁷¹ Davids, *The Afrikaans Literature...*, s. 95. Ayrıca Bk. Taner Seben, *Singapur'daki ilk temsilciliklerimiz ve Başkonsolos Ahmet Ataullah Efendi*, Ankara 2018, s. 6.

⁷² Ahmet Effendi ve çocuklarına ait bir forograf için bk. <https://atom.lib.uct.ac.za/index.php/za-uct-bc-s-bcs646>, 21/12/2019 tarihinde erişildi.

⁷³ Halim Gençöğlü, *Erzurum'un Efendisi Ümit Burnunda*, Erzurum 2019, s. 30.

⁷⁴ MF.MKT. 439 No:35, 11/Za/1316 (Hicrî).

⁷⁵ Maarif Vekaleti Mektubat, 11/Za/1316 (Hicrî) 439 /35

⁷⁶ Abdur Rahman Khan, A. R. C. S., B. Sc. *My Life and Experiences*, Osmania University College, Research Associate, Institute of Meteoritics, University of New Mexico, U.S.A. President, The Hyderabad Academy, Rtgumpet, Deccan 1951, s. 36-44.

toplum için yazılmış olan Türkçe öğretme metodudur.⁷⁷ Bu eser halen Londra Üniversitesi'nde kaynak eser olarak okutulmaktadır. Mehmet Fuat Ataullah'ın 1939 yılında Türk vatandaşlığından çıkarılmış olması üzücü olduğu kadar mantıken izah edilemeyecek kadar talihsiz bir olaydır. Cumhurbaşkanlığı arşivinde bulunan bir belgede onun İngiltere vatandaşlığına geçtiği ve İngiltere hesabına ajanlık yaptığı bilgisi mevcuttur. Fakat aile yakınlarının beyanatları Mehmet Fuat'ın Türkçü ve Atatürkçü olduğu sebebiyle İnönü döneminde bir bahaneyle vatandaşlıktan çıkarıldığı yönündedir. Çanakkale cephesinde savaşan Mehmet Fuat Ataullah ömrünün sonuna kadar İngiltere ve Güney Afrika'da Türk tarihi ve Türk dili üzerine seminerler vermişti. Vefatı özellikle Güney Afrika Müslüman camiası tarafından üzüntüyle karşılanmış ve gazetelere haber olmuştu.⁷⁸

Küçük kardeşi Ebubekir Rüşdi Ataullah da babalarının Singapur'da genç yaşta ölümüyle eğitim için Londra'ya taşınan ailenin dört çocuğundan birisiydi. Birinci Dünya Savaşı'nda erkek çocuklardan Fuat Ataullah ve Rüşdi Ataullah İngiltere'deki eğitimlerine ara vererek gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılmışlardı. 1913 yılında Güney Afrika'da yayımlanan bir haberde, Erzurumlu Müderris Ebubekir Efendi'nin Londra'da pilotluk eğitimi gören torunu Rüştü Ataullah Bey, Cape Town'a gelmiş ve ilk Müslüman pilot olarak haber edilmişti.⁷⁹ Gazeteye röportaj veren Rüşdi Bey, Cihan Harbi sebebiyle İstanbul'a gidip Osmanlı ordusunda savaşacağını beyan etmişti.⁸⁰ Hakikaten Osmanlı belgelerine göre Yemen cephesinde Ümit Burnulu künyesiyle savaşmış olan Rüşdi Bey, çok iyi derecede İngilizce bildiği için Lawrence'e karşı istihbarat dairesinde tutulmuştu.⁸¹

⁷⁷ Ahmet Fuad Ataullah, *Turkish Self Taught in Latin characters, By the natural method with the English Phonetic Pronunciation*, London 1942, s. 84.

⁷⁸ *Muslim Views*, "Fuat Ataullah Effendi" by Dr Muhammad Ajam, South Africa 1972, s. 11.

⁷⁹ Halim Gençöglü, "The First Coloured Aviator in South Africa: Abu Bakr Rushdu Atala" *Bulletin of the National Library of South Africa*, vol. 74, no 1, June 2020. Ayr. Bk. <https://www.news.uct.ac.za/article/-2020-07-24-rushdu-atala-south-africas-first-aviator-of-colour>, 04.08.2020 tarihinde erişildi.

⁸⁰ *Türkiye Notları*, Milli Mücadelemiz ve Türkçülük "Türkçülüğü Afrika'da yaşatan iki Osmanlı Fuat ve Rüştü Ataullahzadeler" (Halim Gençöglü) Eylül 2019. Sayı,7.

⁸¹ 1975 yılında vefat eden Ebubekir Rüştü Atala, Westbury Hristiyan mezarlığının bir köşesinde bir kaç Müslümanın bulunduğu köşede yatıyor. Bakımsız halde bulunan Birinci Dünya Savaşı gazisi Ebubekir Rüştü Atala'nın pek mütevazı görünen mezar taşına, kendisinden sonra vefat eden ve eşinin yazdırdığı anlaşılan 'sevgili eşim Ray Rüştü Atala' yazısı kazanmış. Oğlu Ahmet Kemal Bey'in hayattaki son isteği Türk vatandaşlığı alıp Türkiye'ye bir Türk gibi gidebilmektir. Türkiye'ye hiç gidemediği halde her daim Türk olmaktan gurur duyan Ahmet Kemal Bey, Güney Afrika'daki evinde babasından kalan hatıralarla yaşıyor. Mezarı tarafımızdan onarılıp 14 Ekim 2019 tarihinde aile yakınlarının da iştirak ettiği bir törenle anılmıştır. Bk. <https://haberlutfen.com/suriyede-savasan-guney-afrikali-osmanli-pilotunun-mezari-onarildi/>, 21/12/2019 tarihinde erişildi.

Havva Hayrunnisa Hanım Londra'daki tıp tahsilinden sonra Türkiye'ye dönmüş ve Türkiye'nin ilk kadın doktorlarından birisi olmuştur.⁸² Daha sonra Güney Afrika'ya taşınarak vefatına kadar orada yaşayan Havva Hayrūnnisa Hanım, Johannesburg şehrinde açmış olduğu muayenehanesinde hizmet etmiştir. Halen hayatta olan yeğeni Ahmet Kemal Atala'nın bize aktardığına göre 1950li yıllarda Güney Afrika'nın en meşhur kadın doğum uzmanı olan halası Havva Hayrūnnisa Hanım, özel uçakla alınıp Mısır'ın hanedan ailelerine doğum yaptırdığı biliniyordu.⁸³

Diğer kızı Hatice Hanım ise Hindistanlı tüccar ve siyaset adamı olan Yakup Hasan'la evlenerek Karaçi'ye yerleşti. Güney Afrika'nın yerel gazetelerinden *Indian Opinion*'da 1921 yılında yayınlanan bir haberde Yakup Hasan'ın Mahatma Gandhi ile buluştuğu ve Durban şehrinde Güney Afrika anayasasında Hintli göçmenlerin yasal hakları üzerine toplandığı kaydedilmişti.⁸⁴ Eşi Hatice Hanım, Karaçi'nin ilk kadın hakimi olarak tarihe geçti.⁸⁵ Güney Afrika Milli Arşivlerinde bulunan bir belgeye göre Ahmet Ataullah Bey'in eşi Muhsine Hanım 1942 yılında Güney Afrika'da vefat etmiştir.⁸⁶

Sonuç

Emcedizade Ahmet Ataullah Bey ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki Panislamizm siyasetinin belki en muteber

⁸² Nuran Yıldırım, "Dünya'da ve Türkiye'de ilk kadın hekimler ve kadınların hekim olma Mücadelesi", *Toplumsal Tarih*, S. 147, Mart 2006, s. 55.

⁸³ Halim Gençöğlü, "Two Forgotten Medical Doctors: Mohammed Shukri and Havva Khayrunnisa Effendi", *Bulletin of the National Library of South Africa*, Cape Town 2015, 69 (1).

⁸⁴ Efendizadelerin Cape Town'da yaşayan bir başka ferdi Ahmet Şakir Bey, 1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk vefat edince Cape Town'da Sultan Abdülhamid'in ismini taşıyan Hamidiye Caminde onun ruhuna mevlit okutmuştu. Hintli ve Malay müslümanlarla toplanan Osmanlı kökenli aileler, ayrıca Mustafa Kemal Atatürk için bir anma töreni yapmışlardı. Ahmet Şakir aynı zamanda Londra'daki sefirimiz Fethi Okyar'a mektup yoluyla üzüntülerini bildirmişti. Fethi Okyar ise cevabında Cape Town Türk topluluğunun mektubundan memnuniyet duyduğunu belirtmiş ve Atatürk'ün ölümünün tüm mazlum milletleri yasa boğduğunu ifade etmişti. Tüm bu gelişmelerden dolayı İngiltere halen bir sömürge gibi müdahale ettiği Güney Afrika Hükümetine bir nota göndererek Atatürk'ün vefatından dolayı Güney Afrika'daki bayrakların yarıya çekilmesini iletmisti. Atatürk'ün kurtuluş mücadelesi Mahatma Gandhi'nin Hindistan'ın kurtuluşu için bir ilham kaynağı olmuş, onun konuşmalarına yansımıştı. Güney Afrika'daki Hintli Müslümanlar da Mustafa Kemal'in ideal bir devlet adamı olduğunu ifade etmiş, bu konuyu gazetelerde yazmışlardı. Öyle ki Güney Afrika'da vefat eden zengin bir Hintli Müslüman 1941 yılında hayır işlerinde harcanması için mirasının Türkiye Cumhuriyetine bırakmıştı. Gençöğlü, "...Güney Afrikada Osmanlılar", s. 188.

⁸⁵ Bize İran ve İskoçya'dan ulaşan bazı torunlarının ne yazık ki aile hakkında fazla bilgileri olmadığını söylediler. Ona rağmen ailenin o kolunun devam ettiğinden eminiz. Diğer kardeşlerin torunları ise İngiltere ve Güney Afrika'da yaşamaktadır.

⁸⁶ *National Archives of South Africa*, MOOC 6/9/10239 87054 Bey, Gacilla Mohsena Attaoullah. Nee Abdurahman. Estate Papers. 19.

müesseslerinden birisiydi. Onun Osmanlı Devleti adına Sahra-altı Afrika'da yaptığı faaliyetleri yanında yerel gazetelere Osmanlı Hilafet müessesesinin önemi hakkında yazdığı makaleleri üstlendiği bu misyonun en müşahhas delilidir. Bu sebeple Ahmet Ataullah Bey'in Güney Afrika'da ve akabinde Türkiye ve Singapur'daki faaliyetleri müstakil bir kitap çalışmasının konusu olacak kadar önemlidir.

Güney Afrika'da Müslüman halkın milli kimliğinin oluşmasında ve bir entellektüel sınıfın ortaya çıkmasında en yetkili isimlerden birisi Ahmet Ataullah Bey'dir. Babası Müderris Seyyid Ebubekir Efendi'nin ilminden ziyadesiyle etkilendiği mücadeleci kişiliğinden ve faaliyetlerinden anlaşılmaktadır. Singapur'daki faaliyetleri de ayrı bir politik zekanın ve bitmek bilmeyen enerjisinin tezahuru olarak görülebilir.

Ahmet Ataullah Bey, Güney Afrika'daki Müslüman halkın varlığının ortaya çıkmasında ve beyaz ırkçı toplumunun içinde yer edinmesini sağlayan bir kilometre taşı olarak tarihe geçmiştir.

Özellikle Güney Afrika'nın yerli siyahi halklarını temsil eden ilk tarihi şahsiyetin bir Osmanlı münevveri olması, sadece onun faal bir siyaset adamı olduğu değil Osmanlı Devleti'nin Afrika ve Asya'da sahada her bakımdan faal bir politika izlediğini ortaya koyar. Bu noktadan bakıldığında Ahmet Ataullah Bey'in faaliyetlerini Osmanlı Devleti'nin on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde özellikle Sultan Abdülhamid dönemi Afrika politikalarının bir özeti olarak addetmek yanlış olmasa gerektir.

Kaynakça

Osmanlı Devlet Arşivleri (BOA)

HR.SAİD. Nu. 9/10 Ramazan Sene 1318 fi 10 Kanuni Sani sene 1315.

HR.TO. 64-45.

MF.MKT. 439 No:35, 11/Za/1316 (Hicrî).

Y.A.Hus. 235/7 [29 May 1890].

Y.A.Hus. 235/73 Fî 11 fievval sene 1307 fi 17 Mayıs sene 1306

Y.PRK.AZJ. 29/Z /1312 (Hicrî).

Y.PRK.NMH. No; 9-44.

Cape Town Milli Arşivi

Doc 4/1/516 836 Mortgage Bond. Hesham Neamatollah Effendi, 1897–1897.

Doc 4/1/355 2595 Mortgage Bond. Ahmed Attaoullah Effendi or Achmad AttaAllah 1893.

Doc 4/1/174 37 Mortgage Bond. Ahmed Ben Effendi or Ahmad AltasLaah or Achmad Atta 1886.

Doc 4/1/331 6 Mortgage Bond. Ahmad Ataolah Effendi or Ahmad Bey Effendi. 1893.

GH 23/37 (3); Letter from Governor to Earl of Kimberley, GH 1/413 no.171). 1.4.1881.

Mooc 6/9/10239 87054 Bey, Gacilla Mohsena Attaoullah. Nee Abdurahman. Estate Papers. 19.

Gazeteler

Cape Argus, 18 Ocak 1893.

Cape Argus, Carsamba, Mart, 9, 1898.

Cape Argus. 4 Mays 1903, Moslem Honours, Cape Town.

Cape Times, “Who is Malays” 23 Ocak 1894.

Hayat, 13 Temmuz, 1961, “Güney Afrika Birliği” No: 29, s.11.

İkdam Gazetesi No 2652 (Kasım 1901) Ahmet Ataullah Effendi .

Indian Opinion “Hamidia Islamic Society” Durban, South Africa, August 1, 1908.

Indian Opinion, February 8, 1913, “News in Brief” s. 6, Durban, South Africa.

Muslim Views, 1972 Fuat Ataullah Effendi by Dr Muhammad Ajam, s. 11, South Africa.

Natal Witness “Cape News” (Pietermaritzburg, South Africa) April 10, 1863.

Serveti Funun No 705, 1271 Hicri.

The Cape Register, “the bogie man” 28. 01. 1893. S. 5., Cape Town.

The Rhodesia Herald. August 29, 1913, “First Coloured Avaitor” S. 21, Harare, Zimbabwe.

The Strait Times, 18 November 1902, Sultan of Turkey’s Birthday.

The Straits Times, 25 Ekim 1901.

The Times, 27 March 1902; Death of Mr. Rhodes.

Kitaplar

Attaoullah, F. A., *Turkish Self-Taught and Grammar in Latin Characters, by the Natural Method with the English Phonetic Pronunciation: Revised and Enlarged Vocabularies and Phrases*, 5th ed. Marlborough's Self-Taught Series, London: Marlborough 1940.

Brandel-Syrier, M., *The Religious Duties of Islam as taught and explained by Abu Bakr Effendi* [A translation from the original Arabic and Afrikaans. Leiden: Brill 1960.

- Cairns, M. D. G Boonzaaier, C. Graham Botha, Genealogical Society of South Africa, and South Africa Directorate State Archives and Heraldic Services *Alphabetical Guide to Gravestones in the Somerset Road Cemetery*, Cape Town, 1st ed. Pretoria: State Archives Service 1907.
- Cape Town Alphabetic Director, *Guidebook*, Cape of Good Hope, 1885.
- Davids, A.-Hein, W.-Dangor, S., *The Afrikaans of the Cape Muslims from 1815 to 1915*, 1st ed. Talatala Series, 3. Pretoria: Protea Book House 2011.
- Davids, A., *The History of the Tana Baru: The Case for the Preservation of the Muslim Cemetery [sic] at the Top of Longmarket Street*, Cape Town: Committee for the Preservation of the Tana Baru 1985.
- Davids, A., *The Mosques of Bo-Kaap: A Social History of Islam at the Cape*, A Hijra Publication, Cape: South African Institute of Arabic and Islamic Research 1980.
- Geaves, R., *Islam in Victorian Britain: The Life and Times of Abdullah Quilliam*, Markfield, Leicestershire: Kube Publishing 2010.
- Gençoğlu, H., *Bree Sokagi, Afrika'ya Hayat veren Türkler*, Gruis Yay., İstanbul 2021.
- Gençoğlu, H., *Güney Afrika'da Zaman Ve Mekân: Ümit Burnu'nun Umudu Osmanlılar*, 1. Baskı, Libra, İstanbul 2018.
- Hofmeyr, J. H.-Reitz, F.W., *The life of Jan Hendrik Hofmeyr*, (Onze Jan), Cape Town, Van de Sandt de Villiers 1913.
- Khan A., *My Life and Experiences*, (London) F. R. A. S. Retired Principal, Osmania University College, The 1951.
- Öke, M. K., *Hilafet Hareketleri*, İrfan Yay., İstanbul 2005.
- Questions Affaecting Coloured and Native Races*, African South, confidential correspondences, 1911, no, 1970.
- Taner, S., *The First Turkish Representatives in Singapore and Consul General Ahmed Ataullah Efendi*, Embassy of the Republic of Turkey in Singapore 2018.
- Tayob, A., *Islamic Resurgence in South Africa*, 101, Uct Press, Cape Town 1995.
- Şahin, U., Orhan, O., Topaloğlu, B., *DİA*, "Ebûbekir Efendi, (ö. 1297/1880), Osmanlılar tarafından dinî eğitim vermek üzere Güney Afrika'ya gönderilen Hanefî âlimi", C. 22, Ankara 2002.
- Uçar, A., *Unutulmayan Miras: Güney Afrika'da Osmanlılar*, Çamlıca, İstanbul 2008.
- Woods, H. F., *Spunyarn from the Strands of a Sailor's Life Afloat and Ashore: Forty-Seven Years Under the Ensigns of Great Britain and Turkey*, Hutchinson,. London 1924.

Yavuz, H., *Siyaset ve Kültür Tarihi Açısından Osmanlı Devleti ve İslâm*, İz Yay., İstanbul 1991.

Yıldırım, N., *14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar, Hastaneler, Kurumlar: Sağlık Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014.

Makaleler

Adhikari, M., "Coloured Identity and the Politics of Coloured Education: The Origin of the Teachers", *The International Journal of African Historical Studies*, Boston, 1994, vol. 27, No. 1 s. 103.

Ajam, M., "Dr Abdullah Abdurahman-Benefactor of the Bo-Kaap", *Kronos: Journal of Cape History*, 17, no. 1, 1990 s. 48-58.

Cornelissen, M., "South Africa: An Ottoman Colony?", *International Review of Turkish Studies*, volume: 3, Issue: 2, 2013, s. 64-86.

Davids, A., "Imams and Conflict Resolution Practices among Cape Muslims in the Nineteenth Century", *Kronos*, 7, no. 22, 1995: s. 54-72.

Ertekin, M. Z.-Başuguy, B., "Ebûbekir Efendî Xwoşnav (1814-1880): 'alimekî Kurd Li Efrîqaya Başûr." *E-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi*, 2019, s. 500-525.

Gençoğlu H., "Two Forgotten Medical Doctors: Mohammed Shukri and Havva Khayrunnisa Effendi", *Bulletin of the National Library of South Africa*, 69 (1), Cape Town 2015, s. 93-127.

Gençoğlu, H., "Birinci Dünya Savaşında Güney Afrikada Osmanlılar" *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 100. yıl özel sayısı, Yıl 13, Sayı 25, Ankara 2015, s. 188.

Gençoğlu, H., "Türkçülüğü Afrika'da yaşatan iki Osmanlı Fuat ve Rüştü Ataullahzadeler", *Türkiye Notları, Milli Mücadelemiz ve Türkçülük*, S. 7, Ankara 2019, s. 61-75.

Gençoğlu, H., "The Forgotten Effendi: Ottoman Muslim Theologian, Mahmud Fakih Emin Effendi, and the Real Story of the Bo-Kaap Museum, C. 1894-1978", *New Contree: A Journal of Historical and Human Sciences for Southern Africa*, No. 73, 2015, s. 162-180.

Jeppie, S., "Leadership and Loyalties: The Imams of Nineteenth Century Colonial Cape Town, South Africa", *Journal of Religion in Africa*, 26, no. 2 (1996), doi:10.2307/1581453.

Reid, A., "Nineteenth Century Pan-Islam in Indonesia and Malaysia", *Journal of Asian Studies*, vol. 26, No. 2, 1967, s. 7.

Rochlin, S. A., "Aspects of Islam in Nineteenth-Century South Africa", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, v. 10, No. 1, 1939.

E-kaynaklar

<https://haberlutfen.com/suriyede-savasan-guney-afrikali-osmanli-pilotunun-mezari-onarildi/21/12/2019> tarihinde erişildi.

<https://haberlutfen.com/suriyede-savasan-guney-afrikali-osmanli-pilotunun-mezari-onarildi/21/12/2019> tarihinde erişildi.

<https://atom.lib.uct.ac.za/index.php/za-uct-bc-s-bcs646>,21/12/2019 tarihinde erişildi.

<https://www.news.uct.ac.za/article/-2020-07-24-rushdu-atala-south-africas-first-aviator-of-colour>,04.08.2020 tarihinde erişildi.

Ekler

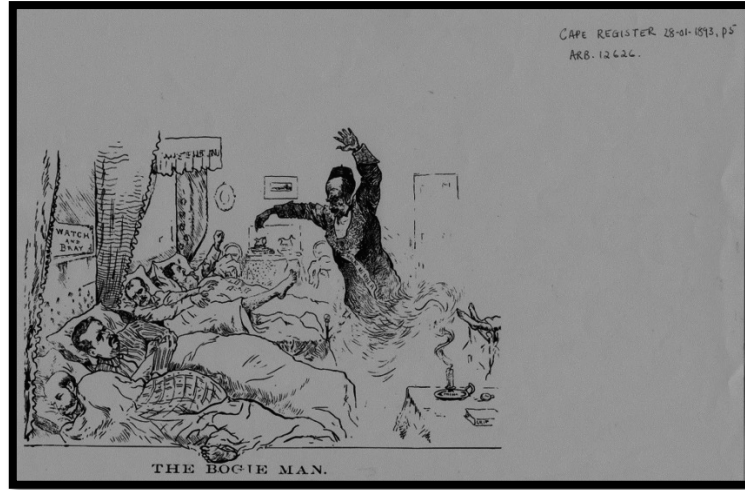
BELGE I. Ahmet Ataullah Bey'in bir fotoğrafı, 1890'lı yıllar

BELGE II. Ahmet Ataullah Bey çocukları Havva, Rüştü ve Fuad iki Osmanlı zabitiyle.

BELGE III. Ahmet Ataullah Bey'in Cape Koloni Parlamentosu'na adaylığı sırasında onunla ilgili Güney Afrika basınında çıkan bir karikatür.

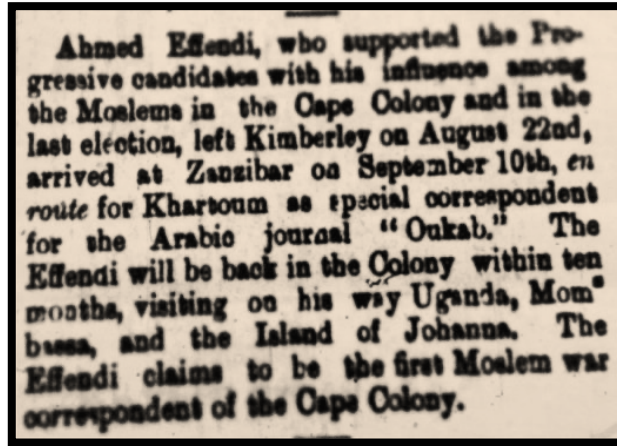
BELGE IV. Ahmet Ataullah Bey'le ilgili Güney Afrika'da kabile dillerinden Isixhosa lisanında çıkan haberlerden birisi.

455
Hail Effendi.—Ngu Astoulah Ahmed Effendi i Tishala yosapo lwama Silamsi eksey' apa zzelebhinqele pezulu ama Silamsi ase Kapa ukuba amngenisise o Palamente ngolunyulo luzayo. I Effendi seyikova ukubuyise Kapa apo ebenengqu-ngqutela yentlanganiso yo Haddje. Kwi nteto ezibeko kulontlanganiso abanye bato impi mazo iqine luspumelelile u Effendi ulaze o Kaffo bangenisise owabo amntu kuqala; bambi bato akungencedi luto ukungenisa umntu omnye e Palamente—ivakele kwaza kwollnye igumbi onye inkowu isiti: *Ken Slaams es beler den een Kafer* (yaduma intlanganiso yangama ya-ya-ya)—kanti iroko kushunyayelwa u Manyano! Nalapa e Kimbili ulure beluko lokungati ama Silamsi alapa nawo afuna ukumisa eyawo indoda; luto loyo isahlizwa impuku.
 456

BELGE V. Ahmet Ataullah Bey'in Kimberley'de açtığı Osmanlı İslam Mektebi'nin kız şubesi

BELGE VI. Ahmet Ataullah Bey'in Anglo-Boer Muharebesi sırasında Afrika'daki ilk Müslüman savaş muhabiri olduğuna dair gazete haberi

BELGE VII. Ahmet Ataullah Bey'in faaliyetleri hususunda onunla ilgili Güney Afrika gazetelerinde çıkan bazı haberler

A MOSLEM PETITION

Imperial Ottoman School,
June 1st, 1891.

To the Editor of the Daily Independent

DEAR SIR,—I beg to furnish you with a copy of the petition which the Moslems inhabitants of the Diamond Fields have forwarded to the Governor. I trust you may consider it of sufficient interest to publish for your many Moslem readers. It would also give us great pleasure if you could refer to it in an editorial for which the many Moslems of the whole Colony would also feel deeply obliged to you.

I am, Dear Sir,
Your Obedient Servant,
A. ATTAULLAH EFFENDI,
Of the Imperial Ottoman School.

The following is a copy of a petition which has just been forwarded to His Excellency the Governor by our Indian and Colonial Moslem inhabitants requesting His Excellency to exert his influence to have the Wesselson Mine thrown open to the public:—

To His Excellency Sir Henry Brougham Loch, KCB, &c, &c, Her Majesty's High Commissioner.

We, the undersigned Indian and Colonial Moslem inhabitants of the Diamond Fields, beg most humbly and respectfully to approach Your Excellency upon the subject of the severe distress at present existing among a very large number of the Mohamedan community. Your Excellency has already been made acquainted with the poverty now being endured by thousands of Europeans in our midst who have already submitted their condition to the notice of Your Excellency, to whose appeal in their present distressing condition, we now humbly beg to add our own.

We desire to remind Your Excellency that we have at all times been loyal and law abiding subjects. We have shared with our European fellow residents in many vicissitudes through which the Diamond Fields have passed during the last twenty years, and have always cheerfully accepted our fair portion of the responsibilities of citizenship.

In common with some thousands of our European brethren we are of opinion that the only means of relieving the terrible distress which now prevails, and of restoring prosperity not only to the Diamond Fields, but also to the Cape Colony in general, is the opening of the Wesselson Mine as a public diggings.

We therefore humbly petition Your Excellency to exert your influence with the Government to bring about this widely desired result, and can assure Your Excellency that by no section of the community is some alleviation of the prevailing distress more urgently needed than by the Indian and Colonial Moslem inhabitants.

We have the honour to be,
Your Excellency's most humble and obedient Servants,

**Ahmed Attaullah Effendi,
Hadjie Mohamed Fasha,
Abdurabman Khan,
Hadjie Serajodien,
Mohamed Jacob,
Juma Khan,
Ebraim Khan,**

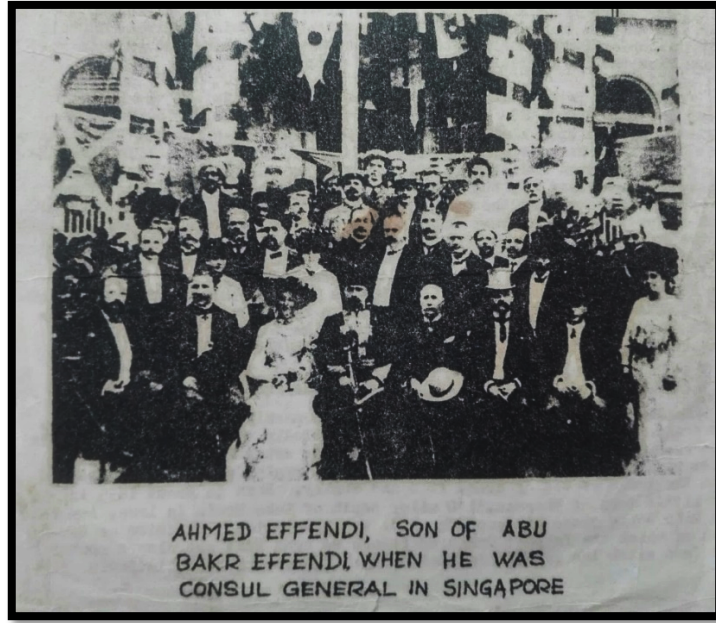
And some hundreds of others.

LHR:SPR 62 384 154 H

A MOSLEM CELEBRATION.

THE anniversary celebration of the birthday of His Majesty the Sultan of Turkey came off on the 5th instant: and was no doubt observed with rejoicings by His Imperial Majesty's subjects and co-religionists in various portions of the globe where the adherent of the Islam faith are to be found. It is in a celebration nearer home that we are more immediately interested. At Kimberley the Moslems seem to have good and substantial cause to commemorate the birthday of His Imperial Majesty the Sultan ALKHAZIE ABDUL HAMID KHAN II. From a deeply interesting and instructive speech by AHMED EFFENDI, Nazier of the Ottoman and Arabic School in Kimberley, we gather that the present Sultan has emphatically espoused the cause of education. Of course the lines taken are those which commend themselves to Mahomedans. Nevertheless His Majesty's zeal in this respect is worthy of all praise; and we join our Moslem friends in wishing the Sultan many happy returns of the day. The occasion of this anniversary was improved by the Malays in Kimberley for the purposes of the distribution of prizes to the pupils of the school that exists at that place aided and patronised by the Sultan. AHMED EFFENDI's speech, reviewing the aspect and prospects of education in the Turkish Empire, and bringing out most prominently the relation of His Imperial Majesty to the progress made, was particularly *apropos*. That address gives an insight into one at least of the causes that render Islam's followers to hang so well together by the bonds of a fellow feeling which pervades all of that faith throughout the world; and we rejoice that an opportunity has thus been given A. AHMED EFFENDI to give us all a luminous, although not a voluminous, account of what is at the present moment transpiring within the dominions of the Ottoman Empire, much of the doings of which are a sealed book to outsiders.

BELGE VIII. Ahmet Ataullah Bey'in Singapur'da Şehbenderlik vazifesi sırasında çekilen resimlerinden birisi

BELGE IX. Ahmet Ataullah Bey'in eşi Muhsine Hanım'ın Güney Afrika'da öldüğüne dair resmi kayıt.

DEATH NOTICE.

NOT TO THE PROVISIONS CONTAINED IN "THE ADMINISTRATION OF ESTATES ACT, 1943"

DECEASED MUHSINE ATTAULLAH, born ABDURRAHMAN

Place of Birth South Africa - Turkish Subject

Religion of the deceased Deceased

Address of the deceased Deceased

Age 73 years 10 months

In life of the deceased, or, if a woman, of her husband Landed proprietor

Place of residence of the deceased, or, if a woman, of her husband Cape Town

Married, widower or widow Widow

Place of death South Africa

Date of death 10th May 1943

Place of death House

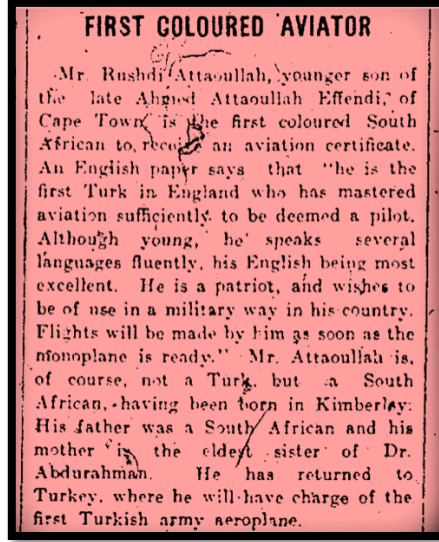
Town or Place Klerksdorp

District Transvaal

Children of deceased, and others

1. Dr. Khairulnissa Attacullah (Widow)
2. Khadeja Yakub Hassan
3. Mohamed Fuzul Attacullah
4. Ebu Bekir Rustu Atala

BELGE X. Ahmet Ataullah Bey'in oğlu Rüştü Bey'in Güney Afrika'nın ilk Müslüman pilotu olduğuna dair haber, 1913

BELGE XI. Ahmet Ataullah Bey'in kızı Havva Hayrünisa ile yeğenleri Rukiye Dollie ve Vareda Abdurrahman'la ilgili gazete haberi, 1913

